

NIU TIRENI.

MONI TIAKI MO KAIHAU.

HE TURE hei whakatika i te Tiiti Tiaka i mahia i waenganui i a Ahipene Kaihau, Kerei Tamarere, me Henare Ngaroma Kaihau, o tetahi taha, me te Kaitiaki mo te Katoa, o tetahi taha, i mahia i te 30 o nga ra o Nowema, tau 1885.

NOTEMEA, i roto i tetahi tiiti, he penei nga whika me nga kupu me enei e whai ake nei:—

“Ko tenei tiiti o te 30 o nga ra o Nowema, tau 1885, i waenganui i a Ahipene Kaihau, Kerei Tamarere, me Henare Ngaroma Kaihau, o Waipipi, i te Koroni o Niu Tireni, tangata Maori (e huaina ana ratou i roto nei ko ‘nga kaituku’) o tetahi taha, me te Kaitiaki mo te Katoa i whakaturia i raro i te mana o te Ture a te Paremete o Niu Tireni (e huaina ana i roto nei a ia me ona kaiwhakakapi ko ‘te Kaitiaki’) o tetahi taha: Notemea i roto i tetahi Karauna karaati o te 18 o nga ra o Pepuere, tau 1878, i karaatitia te 1,000 eka whenua e mohiotia nei ko Pehiakura me Kapeuta, i te Parihi o Waipipi, i te Kaute o Eden, ki nga kaituku ratou ko Paora te Iwi, kua tau nei tona whaipanga ki taua Henare Ngaroma Kaihau: A notemea i uru ki taua karaati he kupu here kia kua e taea te hoko te tuku pewhea ranei taua whenua engari ano ma runga i te whakaae a te Kawana: A notemea i hokona taua whenua e nga kaituku ki a Ariki Mua, tamaiti, mo nga moni toru mano rima rau (£3,500) pauna tonoa atu ana ki te Kawana kia whakaaetia e ia taua hoko, whakaaetia ana mehemea ka utua te moni toru mano (£3,000) pauna ki te Kaitiaki, i runga i te tikanga tiaki, me haere ano tana tiaki i aua moni i runga i nga tikanga o te tiiti whakarite tikanga tiaki he mea haina e nga kaituku ki o ratou ingoa: A notemea i tuhia tetahi tiiti tiaki pera engari kaore i hainatia e nga kaituku, a kua utua ki nga kaituku te moni tahi mano waru rau (£1,800) pauna o taua moni e toru mano rima rau (£3,500) pauna, na e toe ana ano te moni kotahi mano e whitu rau (£1,700) pauna: A e tika ana kia whakamana nga tikanga tiaki e whakahuaina ake nei mo taua moni toenga kotahi mano whitu rau (£1,700) pauna: No reira e whakaatu ana tenei tiiti, i runga i te whakaaetanga a te Kawana ki taua hoko, i runga hoki i taua whakaritenga, e whakawhitia ana e tukuna ana e nga kaituku ki te Kaitiaki, te katoa o taua moni tahi mano whitu rau

(£1,700) pauna, ara tetahi taha o te moni utu mo te whenua kua utua ka utua nei ranei ki te Kaitiaki, kia tiakina e ia, kia whakamahia e ia i runga i te mokete, i te hoko whenua ranei i te Koroni o Niu Tireni, i runga i nga huarahi e maharatia ana e te Kaitiaki he mea tika, me whaimana hoki ia ki te whakarereke haere i te mahinga o aua moni i runga i aua tu tikanga, me whaimana hoki ki te hoko ki te tuku ranei i aua whenua i runga i tana i mahara ai he mea tika, me whaimana hoki ia ki te rihi i aua whenua e hokona peratia ana mo nga tau kaua e roa atu i te rua tekau ma tahi tau, i runga i nga utu reti e whakaritea ana e ia e te Kaitiaki, me utu hoki e ia nga hua e puta mai ana i tana whakahaerenga ki nga kaituku i te wa e ora ana ratou, me rite tahi te moni ma ia tangata ma ia tangata o ratou i runga i te tikanga tenata kamana, a ki te mate tetahi etahi ranei o nga kaituku, me tau ano ki te Kaitiaki te hea nga hea ranei o nga kaituku me ka mate, o taua moni tahi mano whitu rau (£1,700) pauna me nga mea i whakamahia ki aua moni, me nga hua e puta mai ana, me tiaki e ia mo nga tangata e whakataua ana e te ture e tetahi wira ranei ko ratou nga tangata tika kia tau ki a ratou nga paanga o nga kaituku ina mate tetahi etahi ranei o ratou: E whakaritea ana hoki ikonei kia kaua e whaimana nga kaituku o ratou kaiwhakakapi ranei ki te hoko, ki te tuku, ki te whakapau pewhea ranei i o ratou paanga ki aua moni, ki nga hua ranei e puta mai ana i aua moni, ahakoa pewhea te huarahi e hiahia ana hei tukunga i aua paanga ki aua moni, engari ano ma te matua whakaae marire a te Kawana, katahi ano ka taea.—AHIPIENE KAIHAU, KEREI TAMARERE, HENARE NGAROMA KAIHAU.

“I tuhia e Ahipene Kaihau, e Kerei Tamarere me Henare Ngaroma Kaihau, o ratou ingoa i te mea kua panuitia atu kua whakamaorita kua whakamaramatia atu ki a ratou nga tikanga e G. T. Wilkinson, Kaiwhakamaori Kaiwhakawa J. P. e ki pono nei ia i marama ratou ki nga tikanga o taua pukapuka i mua o to ratou tuhinga i o ratou ingoa.—G. T. WILKINSON, J.P., 30/11/85.”—

I whakataua e Ahipene Kaihau, e Kerei Tamarere me Henare Ngaroma Kaihau, te tahi mano whitu rau pauna i runga i nga tikanga tiaki kua whakaritea ra i roto i taua tiiti: A notemea kihai i rite nga tikanga o taua tiiti ki nga hiahia a ratou a nga kaituku, notemea kua tau ke ki a Henare Ngaroma Kaihau te paanga kotahi a Paora te Iwi o nga paanga e wha, o roto o taua Karauna karaati: A notemea hoki e maharatia ana he mea tika kia whakatikaia nga ritenga o taua tiiti:

NO REIRA KA MEINGATIA HEI TURE e te Runanga Nui o Niu Tireni e noho huihui ana i roto i te Paremete, i runga ano i tona mana, ara:—

1. Te Ingoa Poto o tenei Ture ko, “Te Ture Moni Tiaki mo Kaihau, 1892.”

2. Ahakoa nga tikanga o te tiiti kua whakahuatia ake nei i nga kupu whakamaramatanga o tenei Ture, ka meingatia i puritia ano nga moni tiaki me nga whakamahinga i aua moni e whakahuatia ana i roto i taua tiiti mo nga kaituku i runga i enei tikanga e whai ake nei, ara: kia kotahi paanga ki a Ahipene Kaihau, kia kotahi paanga ki a Kerei Tamarere o nga paanga e wha, a kia rua paanga o nga paanga e wha ma Henare Ngaroma Kaihau, i runga i te tikanga tenata kamana, engari kaua nga tikanga o tenei Ture e pa atu ki nga moni kua utua i mua atu o te mananga o tenei Ture.

3. Me ahei nga kaituku tetahi ranei o ratou, i runga i te whakaae a te Kawana, ki te tango i ia wa i ia wa i etahi taha o nga moni o tona ake paanga, o nga whakamahinga ranei o ana moni, a kati ano ko te pukapuka whakaae atu a ia kaituku te tohu tika mo te utunga perate utunga atu a te Kaitiaki, a ma tera e whakamana e whakahuatia ana i roto i taua moni, a ma tera e whakamana e utua peratia ana, e tukuna, e whakawhitia peratia ana ranei.

4. Ko taua tiiti me panui me whakahaere ano i uru atu ki roto ki tera nga tikanga o tenei Ture, a ki te kore e rite tahi nga tikanga o taua tiiti me nga tikanga o tenei Ture, kei reira me whaimana ko nga tikanga o tenei Ture.